

WERK IN UITVOERING

Enigszins lichtvaardig had ik na mijn opening van de tentoonstelling van Just Quist in Caesuur op verzoek van een aantal aanwezigen toegezegd de tekst daarvan op papier te zullen zetten. Dat bleek nog niet zo eenvoudig: die opening was een soort performance waarin woord en handeling een samenhang vormden die niet zonder meer in woorden alleen te vangen blijkt - áls ze al in woorden uit te drukken is. Want gebaar, mimiek, een terloops heen-en-weer lopen, een achteloze opmerking, en vooral ook betekenisvol zwijgen zeggen vaak meer dan duizend woorden.

Ik heb daarom van de nood een deugd gemaakt met een beschrijving van wat er te zien en te horen was: een monoloog met (*cursief*) regieaanwijzingen en scènebeschrijvingen, en ik heb dat aangevuld met een aantal overwegingen die, deels in enkele aantekeningen, maar vooral in mijn hoofd, de ondergrond van mijn openingsact waren, maar die uitgeschreven een voortzetting van mijn gedachten vormen waar ik ook zelf weer mee verder kan.

Als volgt:

- Het toneel stelt een expositieruimte voor met tegenover elkaar een roodachtige en een groenachtige muur, beide nauwelijks afgewerkt, alsof ze na sloop van stuclaag en/of tengelwerk slechts provisorisch geschilderd zijn. De derde wand is opgebouwd uit horizontaal op een raamwerk aangebrachte planken, met aan beide zijden een opening tussen wand en muur. Aan deze drie wanden hangen enkele objecten die men onder zekere omstandigheden en vanuit bepaalde perspectieven kunstwerken zou kunnen noemen. De vierde wand bestaat uit twee etalageruiten gescheiden door een glazen deur. Tegen de linker ruit staat rechtop een gebogen messingplaat, op de toneelvloer gezekeerd met twee in daartoe aangebrachte gaten gestoken deuvels. Alleen van buitenaf zichtbaar staat er op de plaat middels koperpoets aangebracht de tot dan toe niet-bestaande naam "Rene Joffe".

Het publiek bevindt zich in een kring op het toneel rondom een daardoor ontstane leegte.

Na ingeleid te zijn door de toneelmeester maakt H. zich los uit de kring van omstanders en bestemt daarmee de leegte tot het podium waar de openingsact zich zal afspelen. H. neemt het woord:

Ik begin met een aantal op enkele citaten van de filosoof Wittgenstein gebaseerde teksten. (*neemt een passende spreekhouding aan*) Ik zit met een filosoof onder een boom op een bank in het park. (*maakt enkele bank-, boom- en park-scheppende gebaren*) Hij zegt herhaaldelijk, wijzend op de boom (*wijst*): "Dit is een boom," "Ik weet dat dit een boom is". Dan (*steekt zijn hand op*) steekt hij zijn hand op met de woorden: "Dit is een hand" en "Ik weet dat dit een hand is." Er komt een derde bij (*draait zich een halve slag om en gaat bevreemd staan kijken*), die enigszins bevreemd staat te kijken. Geruststellend zeg ik tegen hem (*draait een halve slag terug*): "Hij is niet gek, hoor – we filosoferen alleen maar."

(H. zwijgt even om een overgang te scheppen)

Komt een man bij de dokter en (*strekt zijn hand horizontaal en kijkt een denkbeeldig persoon aan*) legt hem zijn hand voor met de woorden: "Dit lijkt niet alleen op een hand, het is ook een hand – alleen, ik weet niet of het mijn hand is." (*doet een stap opzij om de denkbeeldige*

dokter plaats te geven en knikt geruststellend) De dokter knikt en zegt: “Ik geef u wel een verwijsbriefje voor de psychiater.”

(H. laat een pauze vallen en richt zich vervolgens rechtstreeks tot het publiek)

“Stel u voor: ik kom een marsbewoner tegen die mij vraagt: “Hoeveel tenen hebben mensen?” Ik zeg: “Tien. Ik zal het je laten zien” en ik trek mijn schoenen uit. Als hij nu vraagt: “Wist je dat zonder te kijken?” wat zou ik dan moeten antwoorden? “Wij mensen weten of we zoveel tenen hebben, of we ze nu zien of niet.”?”

(H. wacht even om eventuele hilariteit een kans te geven en neemt dan een uitleggerige houding aan)

Deze drie teksten gaan, als zovele van Wittgenstein, over drie problemen:

- de relatie tussen de woorden en de dingen is meestal als verwijzend op te vatten;
- van sommige zaken denken we zeker te kunnen zijn zonder ze te hoeven bewijzen;
- de betekenis van een woord wordt bepaald door de toepassing ervan in het gebruik binnen een bepaalde context/discours/domein/taalspel.

Goed. *(H. loopt naar de buitendeur en wijst)* Dit is een deur. Kijk maar, ik kan het laten zien. *(opent en sluit de deur)* Dat doet een deur nu eenmaal, daar is een deur voor bedoeld, dat is evident. *(gaat in de open deur staan en richt zich over zijn schouder tot het publiek)* Maar stel nu eens dat, terwijl ik naar buiten ga, er iemand op me afkomt met de woorden: “Dat is ook toevallig! Ik zoek de ingang – weet u die?” Maar als ik hem de open deur toon en hem naar binnen nodig *(maakt een uitnodigend gebaar)*, zegt hij: “Neenee, mij belazert u niet: u komt naar buiten, maar ik zoek nou juist de ingang!”

(H. sluit de deur en loopt naar een werk van Quist aan de rode muur, dat een deur lijkt) Dit lijkt een deur, maar dat is niet zo - kijk maar: hij kan niet open. *(doet enkele denkbeeldige pogingen de deur te openen, en gaat vervolgens met zijn hand langs een van de slechtgezaagde randen van de deur)* Slordig gezaagd ook nog. *(keert zich om en loopt weg, mompelend:)* Het zal wel kunst zijn...

(H. blijft voor (achter?) de messingplaat staan, wijst) Deze plaat staat hier zo om in de bocht het licht van buiten te vangen en om het grensvlak tussen binnen en buiten zichtbaar te maken. Aan de buitenkant *(wijst om de plaat heen)* heeft Just met koperpoets een naam geveegd, “Rene Joffe”, een zelfverzonnen en tot nu toe niet-bestaande naam, dat heeft hij via google gecontroleerd. En om die bocht mogelijk te maken had hij de plaat gezekerd met twee grote schroeven in de vloer hier *(wijst op de deuvels)*, en in een onbewaakt ogenblik ben ik even gaan rommelen in de materialenkistjes daar *(wijst in de richting van de opening links van de houten wand)* en ik vond deze twee deuvels. Ze pasten precies. Just was er wel blij mee.

(H. keert zich van de plaat af en loopt naar de houten wand aan de overzijde, waar een werk hangt bestaande uit twee posterhangers, waarvan de ene schuins over de andere is aangebracht, en vraagt wijzend:) Is dit een schilderij? Er zit wel verf op *(legt zijn vinger op de met aluminiumverf overspotten randen)*, en dat heeft Just zelf gedaan, zegt hij. Het is ook een compositie *(bestemt met enkele bezwerende gebaren de twee posterhangers tot compositie)*, Just heeft er een nauwkeurige maatschets voor gemaakt en hij heeft het ook zo uitgemeten op de wand. Maar toen het hing, zei ik dat het leek alsof het maar zo toevallig was opgehangen, *(richt zich tot het publiek)* en ik vertelde hem de volgende anekdote. Een aantal

jaren geleden had Boekhandel Van Gennep een boekenweeketalage gemaakt met een parkbank (*maakt enkele park- en bank-scheppende gebaren*) waarop een regenjas als vergeten leek achtergelaten. Men vertelde me hoeveel moeite het gekost had om die jas zo ‘toevallig’ op die bank te krijgen: niemand lukte het om die jas zo te plooiën (*maakt allerlei werpende en plooiende gebaren*) dat het leek alsof die daar ter plaatse was uitgetrokken. Totdat de schrijver K.Schippers liet zien hoe dat moest (*verbeeldt het aan- en vervolgens uittrekken en laten vallen van een jas op een bank*): hij deed de jas aan, liep naar de bank, trok hem uit en liet hem achter zich op de bank vallen (*maakt een voilá!-gebaar*). Toen lag hij precies goed. En dat was hier (*wijst nogmaals op de compositie van twee posterhangers*) voor mij ook zo het geval.

(*H. keert zich langzaam naar het publiek met de woorden:*) In één van de teksten die Just mij stuurde, staat ergens “De mens is zijn voorstellingen” – en dat zinnetje deed mij onmiddellijk denken aan mijn Slibreeks-boekje “Wat je ziet dat ben je zelf”. Ik heb Just toen de tekst daarvan opgestuurd, en hij was het nogal onthutsend met me eens. (*H. zwijgt even peinzend voor zich kijkend, keert dan opkijkend in het hier-en-nu terug, loopt naar de groene wand en wijst op de drie panelen die daar naast elkaar hangen*) Dat objecten al doende kunstwerken kunnen worden, bleek ons ook bij het ophangen van deze drie panelen die voordien onderling geen verband leken te hebben, maar die dat hier wel kregen. (*kijkt in de richting van de maker*) “Kijk: de heilige drieëenheid”, zei Just.

(*H. loopt naar de rand van het podium bijna tussen het publiek*) De mens is zijn voorstellingen. Dat wil zeggen: onze voorstellingen, datgene wat we menen te zien in waar we naar kijken, dat is meestal zó evident dat we dat als werkelijkheid zien zonder de context van onze waarnemingen in acht te nemen. Dit werk bevraagt volgens mij de evidenties áchter onze voorstellingen, en hopelijk werkt dat bevrijdend en maakt het ontvankelijk voor de eigen verbeelding.

H. verdwijnt tussen het publiek. Het podium is weer leeg. -

Tot zover de schriftelijke neerslag van deze openingsact. Nu de neerslag van de ondergrond daarvan, van wat er zich al doende in mijn hoofd heeft afgespeeld en van wat daar al schrijvende op is gevolgd .

Mijn “performance” had de bedoeling te laten *zien* dat wat men zich voorstelt bij wat men ziet – of meent te zien – meestal zo evident is, dat men zich niet afvraagt hoe men juist tot díe evidentie of op dát idee is gekomen. Dat is meestal geen probleem, en dat is maar goed ook, want anders zouden we er misschien wel achter kunnen komen, dat we aan alles wat we menen te zien zouden kunnen – of moeten – gaan twijfelen. Ook de voorstellingen die vele kunstwerken ons laten zien (letterlijk) zijn evident, en in hun evidentie worden ze ook vaak verklaard binnen of vanuit of naar een bepaalde, en een bepalende, kunsthistorische of kunsttheoretische context.

In zijn column, jaren geleden, in *De Volkskrant*, schreef Koos van Zomeren over een wandeling met zijn hond in de mist in de Rhoonse Grienden bij Rotterdam: “Terwijl we (...) liepen doemde alles rondom ons op en verdween weer - het was alsof we een cirkel van mist met ons meedroegen.” Die metafoer bracht me op het idee dat we eigenlijk *altijd* zo’n cirkel met ons meedragen, een *betekeniscirkel*, namelijk een cirkel waarbinnen alles wat we waarnemen en beleven in onze aanwezigheid betekenis krijgt. Dat is ook weer zo’n evidentie

waarvan we ons meestal helemaal niet bewust zijn, maar die voor mij toen wel een soort openbaring was.

Jaren later bracht dat me weer op het idee dat het betekent dat ook wijzélft binnen en met die cirkel betekenis krijgen: we zijn zelf die cirkel. De aanjager van dat idee was natuurlijk Wittgenstein, die ook stelde: “*Beim Philosophieren muß man in’s alte Chaos hinabsteigen und sich dort wohlfühlen*”. Die ‘oude chaos’ is de Chaos van de oude Grieken, de ‘gapende leegte’ voorafgaand aan de schepping, waarin alle elementen (aarde water lucht vuur) nog ongescheiden en onscheidbaar dooreenwoelden en waarin de kiemen van alles wat bestaat en leeft als mogelijkheid verscholen lagen. Mijn ‘afdaling’ (maar *Hinabsteigung* is een veel treffender woord) leidde uiteindelijk tot het besef dat elke evidentie me op mezelf terugwijst en dat ik dus door het onderzoeken, het “bevragen” van die evidenties, en dus ook het onderzoeken van alle *voorstellingen* die zich aan mij lijken voor te doen, mezelf kan leren kennen als betekenis-cirkel, als domein van mogelijkheden waarin alles in en vanwege mijn aanwezigheid betekenis krijgt. Dat onderzoek bleek een gelukzalige reis in *terra incognita* die nooit meer is geëindigd.

Het zinnetje “De mens is zijn voorstellingen” is een citaat van de schilder Bas van den Hurk uit *Als in een donkere spiegel, de kunst in de moderne filosofie* van Frank Vande Veire, en het staat in “Met lege handen”, het verslag van diens expositie door Marijn van Kreij op de site www.endlesslowlands.nl dd 9 april 2009. Het cruciale punt is, net als in mijn “Wat je ziet dat ben je zelf”, dat het begrip “voorstelling” lijkt te wijzen op een soort toneel waar we naar kunnen kijken, wat ons voorgeschoteld wordt, maar dat we daarbij niet in rekening brengen dat we zelf niet alleen deel uitmaken van die voorstelling, maar dat we daardoor ook zelf die voorstelling *zijn*, dat elke voorstelling ons zodoende vooral iets van onszelf zegt, en dat ons daarmee gewezen wordt – of beter: dat we onszelf wijzen – op de evidenties die ons tot die voorstelling hebben gebracht.

Maar er is meer. Elke expositie is zelf een onderdeel van het werk van de kunstenaar, een “*pleisterplaats* voor zijn werk en zijn werken” heb ik dat wel eens genoemd. Voor mij is de naam van de huidige reeks tentoonstellingen van *presentatieruimte* Caesuur, *De schilder, het werk & het atelier*, dan ook een verwijzing naar de drieëenheid van schilder, werk en atelier, die in een tentoonstelling tot uitdrukking komt. Het geldt in elk geval voor de tentoonstelling van Just Quist, het is in feite een *werk in uitvoering*, waarin de handeling van het inrichten zelf van wezenlijk belang is, omdat die handeling (die *performance*, zou je kunnen zeggen) de leegte van de expositieruimte betekenis geeft, een betekenis waarin de werken, ieder voor zich en in samenhang met elkaar, ook betekenis, context, krijgen, en van welke context ook de bezoeker, de waarnemer deel uitmaakt. Zoals aan onszelf (aan Just en mij) ook duidelijk werd toen we de drie werken naast elkaar op de groene wand in Caesuur hadden opgehangen en “kijk: de heilige drieëenheid” tegen elkaar zeiden. Over evidenties, archetypen en associaties gesproken...

De kunst, in elk geval deze kunst, vraagt in elke opstelling om betekenis en bevraagt daarbij ook het *begrip* ‘betekenis’, het begrijpen van wat ‘betekenis’ nou eigenlijk is. En als de argeloze bezoeker niet onmiddellijk of zelfs helemaal niet kan terugvallen op evidenties, kan dat hem zodanig ontwortelen dat hij niet meer weet wat hij nu eigenlijk ziet. Want dit werk vraagt naar zijn eigen betekenis, en omdat die argeloze bezoeker zelf deel is van die betekenis zoals zijn eigen voorstellingen hem die geven, vraagt dit werk hem naar de evidenties *achter* zijn voorstellingen: hij zal moeten afdalen in de oude chaos, de chaos waarin alleen nog maar

betekenissen in de kiem aanwezig zijn, en hopelijk werkt dat bevrijdend en maakt het hem ontvankelijk voor zijn eigen verbeelding.

© *Harmen Eijzenga*